

Teispool punast ja sinist tabletti: virtuaalsus tegelikkuse substantsina

Jaak Tomberg, Jüri Lipping

Artikkel läheneb tegelikkuse ja fiktsiooni vahelisele laialt levinud vastandusele ning dekonstrueerib selle ühe teise vähemtuntud opositsiooni – Bergsonilt ja Deleuze'ilt pärineva virtuaalse ja aktuaalse vahelise opositsiooni – kaudu. Luues lühiühenduse tegelikkuse ja virtuaalse vahel, osutatakse virtuaalsusele kui tegelikkuse substantsile, kirjeldatakse tegelikkust kui virtuaalsete võimalikkuste varjumist või ajalooliste võimaluste luhtumist ning nähakse fiktsioonis tegelikkuse luhtumusliku loomuse korvajat – fiktsioon reguleerib tegeliku ja virtuaalse vahelist tasakaalu tegelikkuses ning lepib “tegelikkuse spektraalse ülejäägi” uuesti tegelikkuse enesega.

Morpheus: “See on sinu viimane võimalus. Pärast seda pole enam mingit tagasiteed. Võtad sinise pilli – lugu lõpeb, sa ärkad oma voodis ja usud seda, mida iganes tahad uskuda. Võtad punase pilli – jääd Imedemaale ning ma näitan sulle, kui sügavale küülikuurg tegelikult küünib.”¹

Enne kõike

Järgnev kirjatöö püüab uurida *virtuaalsust*, mida esialgses tähenduses määratleme lõputute võimalikkuste potentsiaalse aktualisee-

rumise ruumina. Vaatleme mõningaid virtuaalsuse mõiste filosoofilisi tagamaid, osutame antagonismi ja minimaalse erinevuse printsiibi kaudu virtuaalsusele kui tegelikkuse substantsile ning uurime virtuaalsuse aktualiseerumise (virtuaalse geneesi) võimalikke põhimõtteid, et seeläbi kirjeldada tegelikkuse *luhtumuslikku iseloomu* ning näidata *luhnastust* fiktsiooni olemusliku eesmärgina.

Meie tekst võtab lähtepunktiks Jaan Unduski arutlused keelelise substantsi üle teoses “Maagiline müstiline keel” ning püüab osutada sellele, kuidas *keele* ja *vaikuse* vahelise suhte kaudu on võimalik teadvustada *reaalsuse* ja *virtuaalsuse* vahekorda, nagu ka sellele, kuidas virtuaalsuse visandamise kaudu on võimalik kirjeldada tegelikkuse enda eripära. Järgmisteks teoreetilisteks orientiirideks oleme valinud Gilles Deleuze’i transsendentaalse empirismi kirjeldused raamatust “Logique du sens” (1973) ning Slavoj Žižeki “Organs Without Bodies” (2004). Viimane võimaldab taktitundeliste kriitiliste edasiarenduste kaudu rakendada Deleuze’i mõtteskeeme nendele levinud teoreetilistele või filosoofilistele kategooriatele, mida Deleuze ise eitab või teisejärguliseks illusoorseks efektiks peab. Neid reflektiivseid rännakuid ilmestavad peamiste kirjanduslike näidetena Jorge Luis Borgese novell “Hargnevate tee-de aed” ning Mehis Heinsaare lühijutt “Kõhkleja Bernard”.

Siinne mõttearendus ei pretendeeri kaugetki virtuaalsuseteema täielikule ammen-damisele; eesmärgiks on pigem rajada esmane teoreetiline aluspõhi, millelt lähtudes saaks edasistes arutlustes anda uue vaatenurga mitmetele kultuuri- ja fiktsiooniteoreetilistele põhiküsimustele: näidata näiteks nüüdisaegse, reaalsuse üha lõdveneva haarde tingimus-

¹ Vt. “The Matrix” (rež. Larry ja Andy Wachowski, Warner Bros. Pictures, 1999).

tes eksisteeriva ühiskonna pseudovirtuaalseid väärilahendusi (simulatsioon, vaatemängulisus, küberruum, hüperreaalsus, kultuuriline skisofreenia jne.) hajuva tegelikkuse tunnetuslikule probleemile ning mõtestada tegelikkuse ja fiktsiooni vahelise vastanduse lõhustamise kaudu kriitiliselt ümber fiktsiooni mõiste mõningad tavakäsitlused.

I

Keele-eelne, keele enese sees

Enne kui saab hakata rääkima vaikusest, mis peaks meid sõnatu viipega juhutama virtuaalse ruumi olemuse ja fiktsiooni filosoofilise mõtestamise juurde, tuleb tingimata rääkida lausumisest, sõnast. Sest vaikust oleks siin ebatäpne käsitleda näiteks pausina lausumiste vahel, või lapselik-tõrksa keeldumisena midagi öelda, või kui miskit, mis tuleb juba olemuslikult enne seda, kui üldse midagi on lausunud. See kõnealne vaikus pole niisugune, millest sünnib *otsejoores* keel, või selline vaikus, mis tekib siis, kui sõna lakkab. See on vaikus, mis sünnib keele-eelseks lausumise enese tulemusena: alles siis, kui on lausunud, saab öelda, et enne lausumist oli vaikus – ja just selles mõttes “alguses oli sõna”. Tõeline vaikus sünnib keele-eelseks keele enese sees. See on *veel kõike võimaldav* vaikus, kuid sõna, lausumine on selle eeltingimus.

Keelelise vaikuse poole püüdlemisi on kohalikult mõtteloos tähendusrikkalt avanud Jaan Unduski uurimus “Maagiline müstiline keel”. Unduski arutlused keelelise substantsi ja vakatava keele üle ning tema rohked taustosuhtused, mis näitavad keele ja vaikuse seotuse taga seisvat pikaajalist ja mitmes suunas hargnevat kultuurikogemust², sobiksid käesolevat arutlust täiendavalt ilmestavaks raamistikuks. Ent kui tahta lõpuks osutada tegelikkuse ja virtuaalsuse suhte kaudu tegelikkuseks peetava loomusele, siis võiks Unduski uurimu-

sest huvi pakkuda eeskätt *keelelises paratamatuses seismine*, millest “Maagilise müstilise keele” algusosa juttu teeb.

Lausumine on igal juhul luhtumine. Nii-suguse mõnevõrra nihkelise fookusnurga võiks anda Jaan Unduski kirjeldusele kahe struktuurilt sarnase, kuid vastupidise orientatsiooniga (MMK, lk. 43) seisukoha kohta lausumisse. Need seisukohad – nimelt Derrida ja Lévinasi omad – võivad osutada tõhusaks teejuhiks lausumise olemuse ja selle kaudu ka vaikuse olemuse avamise juurde; sestap oleks kasulik neid käesoleva arutluse raames lühidalt iseloomustada.

Nii Derrida kui ka Lévinas on lausumise suhtes ühel nõul ühes asjas: “Pole enam võimalik rääkida, sest mitte keegi ei saa alustada juttu, andmata kohe tunnistust kõigest muust kui see, millest on jutt.”³ Sellest tõdemusest nähtub lausumisele omane paratamatu traagika: kohe kui ma midagi ütlen, kangastub lausumises (ja ka selle taga, ütlemise akti kestuses eneses) kõik, mis ütlemata jäi, kõik, mida oleks võinud teisiti öelda, kõik, mille öeldu “välistas” või “nurjas”, kõik, mida ma (nüüd juba, tagantjärele) *tegelikult* oleksin öelda tahtnud. Ehk veel teisisõnu – lausumises kangastub kõikevõimaldav vaikus; vaikus, mis oli (nüüdseks) enne lausumist ning mis, olles juba alati *ära olnud* (või olles alati veel ees), ei saa enam kunagi olla. Lausumishetkest kumab vaikuse pidevat kokkuvarisemist, vaikuse ülevuse pidevat haihtumist. Kuid just lausumine on see, mis kehtestab vaikuse kui millegi lausumiseelse – ja

2 J. Undusk, Maagiline müstiline keel. *oxymora* 2. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 1998, lk. 80 (edaspidi tekstis MMK).

3 E. Lévinas, Raske vabadus. Esseid judaismist. Tlk. K. Ross, K. Sisask, J. Undusk. Tallinn: Vagabund, 2004, lk. 230. Vt. ka J. Undusk, Maagiline müstiline keel, lk. 44.

just selles mõttes on vaikus keele-eelne keele enese sees.

Undusk näitab, et Derrida ja Lévinas lähenevad ülaltsiteeritud Lévinasi põhitõdemusele erinevate kontekstide kaudu ning need kontekstid ilmestavad ka kummagi kirjutaja kavatsuslikku suhtumist tollesse “lausumise paratamatusse traagikasse”.

Lévinas vaatleb “lausumise luhtumist” ideoloogilises plaanis oma totalitarismikriitilises essees “Sõnavabadus”, ning tõstab lausumise eetilise eeltingimusena kilbile kavatsusliku vastutuse öeldu eest:

“Sõnad on sümptomid või pealisehitised. [...] See valede lõputus pole muud kui võimetus katkestada. Poliitiline totalitarism toetub ontoloogilisele totalitarismile. Olemine on kõik. Olemine, kus miski ei lõpe ega alga. Miski ei vastusta teda ja keegi ei mõista teda hukka. [...] Ei saa enam rääkida, sest kuidas tagada öeldava väärtus, kui mitte mõne teise öeldavaga, mille eest ju nagunii keegi ei vastuta? [...] Sõna ei veena enne, kui pole end lahti kiskunud oma igavikulisest taustast naasmaks teda sõnastavaile inimlikele huulile, lendamaks inimeselt inimesele, andmaks otust ajaloole, selle asemel et olla selle sümptom, tagajärg või riugas.”⁴

Kui Lévinasi huvitab eetika, vastutuse kandmine sõna ees, siis Derrida võtab

“...omaks talle ette antud tingimused, probleemitsemata nende headuse või halbuse üle või proovimata neist kuidagi vabaneda. [...] Olles Lévinasiga ühte meelt selles, et oma tähendusliku valiku teeb igaüks ise oma isiklikul riisikol, ei jäta ta [Derrida] lisamata, et see valik ei saa juba põhimõtteliselt olla midagi paremat või halvemat kui mõni teine, sest kindel on vaid see, et ükski valik ei peata ega lõpeta midagi, vaid libiseb kohe edasi mingitesse järgmistesse valikutesse, ja ainus, mis püsib, on valikute lakkamatus, valimissituat-

sioon. Ontoloogia, jutt sellest, mis on, võidab eetika, jutu sellest, mida tahetakse, mis on hea või mida peaks tegema.” (MMK, lk. 48.)

Ükskõik, kas läheneda lausumisele Derrida või Lévinasi kaudu, on igal juhul kindel, et lausumata pole võimalik jätta, lausumine on paratamatu, kuid sellega kaasneb alati suuremal või vähemal määral luhtumus. Lévinasi jaoks tähendab see luhtumine keele allutatust ideoloogiale – lausumine oleks justkui vabastatud individuaalsest vastutusest; mitte indiviid ei kõnele, vaid režim⁵ – ning rääkida tuleb “riisikost” ja luhtumisest olenevata, neid trotsides, et keel vähemalt *kavatsusliku akti kaudu* indiviidile tagasi anda. Derrida on pragmaatilisem, tema jaoks on keele eraldatus keelevälisest juba keelele enesele olemuslik, “keelelise autoriteedi (autoritaarse keskmee) puudumine [on] keele vaba, loomuliku seisundi iseloomustaja” (MMK, lk. 46). Derrida näitab, “kuidas keel ise pidevalt iseendas pead loovaid tähendusi dekonstrueerib, mistõttu ühelgi ajal pole “tegelikku” tähendust, mille külge kinnitada tema olemasolupostulaat” (MMK, lk. 46).

⁴ Vt. E. Lévinas, Raske vabadus, lk. 230–232.

⁵ Ent sama ei pruugi täheldada ainult totalitaarse konteksti puhul – kas ei röövi ka tänapäevane postmodernne ühiskond oma diskursuste paljususliku massiivi, tähenduse hajutatusega, simulaakrumide ning kas või näiteks metatekstuaalsuse siirdamisega kirjandusteose tasandile “sõna lausuja huulilt”? Keele enese totalitaarse loomuse ning keele kui stalinistliku fenomeni kohta vt. aga S. Žižek, *Organs Without Bodies*. New York, London: Routledge, 2004, lk. 267–268 (edaspidi tekstis OWB).

Võiks öelda, et nii Lévinas kui ka Derrida on lausumise luhtumise vangistuses ning mõlemad “lepipivad” sellega erineval moel.⁶ (Ja just seepärast on nende lähenemised struktuurilt sarnased, kuid orientatsioonilt erinevad.) Lévinasi huvides on teha seda vastutusriikka kavatsusliku akti kaudu. Ta hoiab vangistusest pääsemist viirastusliku sihina silme ees ja rõhutab, et oluline on see, “kuidas inimene iseene vastutusel keset lõpmatust teeb ometi õige, ainuõige valiku, leides sõna, mida ei olekski nagu olemas enne teda. [---] Lévinasi huvitab riisiko, mille inimene julgeb enda peale võtta maailmas, kus õiget lahendust pole, sest selle etteütleva – jumal – on vait.” (MMK, lk. 47.) Derrida püüab vangistusega läbi rääkida luhtumise enese kui lausumise paratamatu lõpptulemuse võimalikult tabava avamise kaudu. Pääsetee (aga mitte iial täielik vabanemine!) koidab mõlemale mehele selles, et nad peavad mingis mõttes *ütleva eimiskit*, ning selle kaudu *kõike* – Derrida tõdemata lausunud sõna libisevat loomust ja sõna jõuetust diskursiivse ja kontekstuaalse paljususe ees, Lévinas kasutama sõna, mida ei olekski nagu olemas enne teda. Olenemata oma erilaadsetest põhjendustest lausumise paratamatule ekslikkusele – keelt ei saa kunagi *täielikult* kavatsusliku akti kaudu indiviidile “tagasi anda”; keel ei kõnele iial millestki keelevälisest, vaid ainult keele endassesuletusest –, teavad mõlemad sellegipoolest: rääkima peab, et leida “õigeid alternatiive” keelelises paratamatuses seismissiks. Rääkida, et tabada sellega – mida siis?

Ka siin saab Spinoza substantsikäsitluse jälgedes kõndiva Unduski kaudu (MMK, lk. 54–61) tegelikult vastuse anda: rääkida selleks, et vaikida, rääkida, et tabada sõnaga võimalikult palju vaikust – vaikust kui keelelist substantsi, vaikust kui miskit, mis jääb järele siis, kui keelest on lahutatud *keel meie jaoks*. Ükskõik, kas teha seda müstilise va-

katuse kaudu või maagilise silla loomise kaudu sõna ja sõnavälise vahele, igal juhul on eesmärgiks sõnaeelse kõikelubava vaikuse lunastamine sõnas eneses, või, kui rutata pisut ette, siis sõna kaudu sellesse hetke püsima jäämine, mil “kõik ei ole veel langenud”. Undusk rõhutab, et vaikust tuleks kindlasti käsitleda keelelise märgina (MMK, lk. 68), ning ilmestab mitmete näidete varal asjaolu, et vaikuse taganõudmine on tung keelelise substantsi suunas (MMK, lk. 68, 70). See tung peaks olema ka kunstilise teksti peamiseks põhjuspunktiks ja eesmärgiks (MMK, lk. 69), “kaalukas sõna ei kutsu kuulajat mitte teise sõna, vaid vaikuse rüppe” (MMK, lk. 78). Unduski ühe põhitõdemuse – “Igas sõnas on vaikust, kuid objektiivselt ja subjektiivselt vahelduval määral” (MMK, lk. 69) – võiks siinse arutluse jaoks tarvilikus kontekstis ümber sõnastada: igas lausumises on luhtumust, kuid objektiivselt ja subjektiivselt vahelduval määral.

Õigupoolest on Unduski tekst ise hea näide *fiktsoonist*, nii nagu me seda tema filosoofilises otstarbes hiljem põgusalt määratleda püüame – ta tagab keelelise pinnase sellele, millele saab tegelikkuses vaid osutada, “püüab keele võrku” üsna piisaval määral seda, mis lausumisega paratamatult kaotsi läheb või “rippu jääb”. Unduski uurimuse keeleruumi on end üleni laiali laotanud mõned olulised aktiivselt ja ammendamatumult tähendust loovad, ent seetõttu ka lõpuni läbitungimatud ja metafoorse loomusega märksõnad (nt. *vakatus*, *tuumsõna*). Need märksõnad on

6 Seda vangistust kutsub Undusk vihjamisi ka põrguks: “Põrgu saab põrguks alles sellest silmapilgust alates, kui inimene hõivatakse ajalisel lõpmatusse tegevusse, protsessi, mida tal pole lootustki enam katkestada. Mitte ruumiline suletus, vaid absoluutne aja hoolde jäetus, ajalikkuse takistamatu meelevald teeb inimlikust piinast põrguliku.” (Vt. J. Undusk, *Maagiline müstiline keel*, lk. 25–26.)

otsekui tühjad kestad, mida saab teiste lähenemisnurkade kaudu teiste kategooriatega asustada, sest need sisaldavad avatust, mille keele kaudu kaasahaaratud vaikuse kõikelubavus endaga kaasa toob. Konkreetse metafoori tagant paistab siin alati metafoor üldiselt, konkreetse viimistletud keelepruugi tagant kõikevõimaldava keeleline substants. Seda, mida ei saa otsesõnu kirjeldada, kuna see ei kuulu aktualiseeritud tegelikkuse valda, kus seda saaks selle loomulikes üksikasjades otsekui “nähtusega silmitsi seistes” enesestmõistetavalt lahata, saabki vaid metafoorselt tähistada – kui metafoori all silmas pidada mitte niivõrd poeetilisse arsenalit kuuluvat lihtsat võtet, vaid lõpuni läbitungimatut ja keelelises kohalolus intuitsiooniga tabatavat ideemetafoori, millele saab üksnes *igavesti läheneda* (ning mis ongi aimatav vaid kestvast liikumisest selle suunas), kuid milles ei saa iialgi ja lõpuni lahtiseletatult *justkui tegelikkuses* sees viibida. Ka käesolev arutlus sisaldab niisuguseid ideemetafoore: luhtumine võiks olla üks, lunastus teine, fiktsioon (selle lunastuslikus mõtestuses) ilmselt veel kolmaski.

II Binaarne opositsioon ja minimaalne erinevus

Kui tahta lõpuks ühe eesmärgina osutada vastandpaari tegelikkus–virtuaalsus konstrueeritusele või näilisusele⁷, tuleks tähelepanu juhtida veel ühele tähenduslikule seigale, mille kõne all olnud Unduski kaksikjaotus vaikus–keel endaga kaasa toob. Nimelt iseloomustab (praegusel juhul siis) keeles sisalduv vaikus ilmekalt asjaolu, et mis tahes binaarses opositsioonis ei tuleks näha ainiti samaväärsete elementide omavahelist sõltuvuslikku “vastasseisu”: binaarse opositsiooni struktureeriva raamistikuga tagant nähtub antagonism kui minimaalne lahknevus – lõhe või pidevusetus – Ühes (Tervikus) eneses.

Seda mõtet, mille päritolu ulatub tagasi Hegelini (meenutagem orja ja isanda dialektikat ehk antagonismi), selgitab transtsendentsuse ja immanentsuse vahelise opositsiooni näitel Slavoj Žižek Deleuze’i-teemalises uurimuses “Organs Without Bodies”. Deleuze, kelle vaadetega puutume põhjalikumalt kokku allpool, tunnistab oma filosoofia aluspostulaadina vaid puhta Saamise pideva voo absoluutset immanentsust, püüdes niimoodi tühistada arusaama fikseeritud identiteetidega Olemisest, mida võiks määratleda mingi transtsendentne komponent – nt. Tõde, Jumal või Subjekt. Žižek soovib toetub Hegeli mõttele, et “nähtuste ja nende transtsendentse Aluse vaheline lõhe [on] nähtuste eneste (sisese) absoluutselt immanentsuse lõhe teisejärguline efekt” (OWB, lk. 60), ja õõnestab selle kaudu immanentsuse ja transtsendentsuse vahelist opositsiooni (mille Deleuze transtsendentsuse eitamisega juba tahes-tahtmata tekitab), pakkudes välja, et transtsendentsus on vaid illusoorne peegeldus lõhest või pidevusetusest nähtuse immanentsuses (OWB, lk. 60–61). Sellega näitab Žižek, et antagonismi üks komponent on alati antagonismi teise komponendi (Terviku) sisese lõhe spektraalne⁸ kõrvalefekt:

“Kuidas siis on need erinevused – minimaalne erinevus elemendi ja tema koha vahel, ning erinevus, millel rajaneb antagonism – omavahel seotud? “Minimaalne erinevus” on erinevus universaali ja otseselt selle universaali kohta täitva “üksiku” partikulaari vahel – see paradoksaalne partikulaar on niisugune, mis just sel määral, kuivõrd tal pole universaali struktuuris kohta, tagab otseselt universaal-

7 Ent vihjamisi ka sellele, kuidas opositsioonipaari tegelikkus–fiktsioon kiputakse võtma liialt enesestmõistetavalt.

8 Meie edaspidises arenduses *tontlik*.

susele tema kehastuse. Ning kuidas seondub niisugune “singulaarne universaal” antagonismiga? Siin on ainuvõimalik radikaalne lahendus: antagonismi tuumaks pole konflikt Terviku kahe osa/pooluse vahel. Pigem on antagonismi tuum omane Tervikule endale. See tekib Terviku kahe aspekti (olemisvormi või Tervikule heidetud perspektiivi) vahel: ühelt poolt orgaaniliselt struktureeritud Tervik, mis sisaldab iseenda elemente ning tagab igäühele neist Tervikus oma koha, ning teiselt poolt Tervik, mida kehastab “singulaarne universaal”.” (OWB, lk. 65–66.)

Kui jätta immanentsuse ja transtsendentsuse vaheline opositsioon praeguseks vaid antagonismi ja minimaalse erinevuse vahelist suhet kirjeldavaks üksiknäiteks ning vaadelda, kuidas see suhe ilmestab varem kõne all olnud keele ja vaikuse vahelist kaksikjaotust, siis ilmneb, et vaikus võiks olla niisugune “singulaarne universaal” (Unduski mõistes substants), mis oma kohatuses tagab keelele tolle keha. Vaikus ei vastandu keelele kui miski, mis keeleväliselt ja keelega samal tasandil keelega otsekui “silmitsi seisaks” ning millel oleks potentsiaal keel kuidagi “tühistada” või “neutraliseerida”. Pigem lahkneb vaikus keelest just keelt kui universaali “kehastava” partikulaarina, jäädes täienisti keele valda kuuluvaks nähtuseks. Vaikus on oma võimalikkuste paljususes ja lõputus rikkuses keeletervikut “olematuna” konstitueeriv üksikelement. Keele ja vaikuse vaheline “antagonism” nähtub seega keelele kui Tervikule omase minimaalse erinevusena keele ning vaikuse kui keele ülimal vormi (keelelise substantsi) vahel. Kuivõrd sel ülimal vormil pole kohta oma universaali struktuuris, ongi vaikus vaid aimatav, oma täiuses saavutamatu, üksnes igavesti lähenetav. Vaikus, teisisõnu, saab olla ainult vaikimise ehk vaikusena.

Selleks et jõuda virtuaalse ruumi olemuse avamiseni, tuleks virtuaalsus ja tegelikus panna siduvasse perspektiivi ning näidata esimest viimase substantsina. See käik eeldab vihjamisi antagonismi ja minimaalse erinevuse vaheliste suhete ümbersõnastamist siinse arutluse jaoks tarvilikku võtmesse: igasugune antagonism (nt. ka aeg ja igavik⁹, kiri ja vaim) kujutab endast õigupoolest *ühtse terviku sisest* minimaalset lahknevust mõne konkreetse aktualisatsiooni ja tema substantsiaalse (virtuaalse) lätte vahel.

III

Virtuaalse ruumi ontoloogiast

Seda, kuidas nähtuse substants või “ülilimvorm” ei leia kohta nähtuses eneses, kuid sellegipoolest, ligipääsmatuna, tagab nähtusele selle “materiale keha”, illustreerib ilmekalt Aare Pilv, kes ütleb oma nägemise üle mõtiskleva luule- ja proosakogu “Nägemist” esimeses tekstis järgmist:

“See tunnetus imestab, et meie nägemine on alati piiratud *millegi* nägemisega. See tähendab, kui meil juba on nägemise võime antud, siis ometi ei saa me kogeda nägemist ennast, nägemist kui sellist. Kui ma vaatan oja maja taga põdsaste varjus, siis võin ma mõelda (ja olengi mõelnud), et kui ma praegu näen seda siin ja tunnen, et näen järsku midagi üliolulist, ja see üliolulisus tuleneb sellest, et too vaatepilt siin tõi järsku esile mu vaatamise võime, siis miks ometi näen ma ainult seda siin, ja mitte kõike, mida võib üldse näha. Miks pean ma maailma nähtavust või vaadatavust aimama vaid millegi konkreetse nägemise kaudu, mille kõrval mis-

⁹ Ülevaatlikku ajaloolist käsitlust igavikust aja substantsina vt. J. L. Borges, Igaviku ajalugu. – J. L. Borges, Valik esseid. Tlk. R. Lias. Tallinn: Vagabund, 2000, lk. 55–81.

ki muu jääb juba nägemata? [---] Sest sellesse oleme mõistetud. Ja selle kaudu saame mõistetud.”¹⁰

Minamõtteleja igatsuses selle järele, mida me kavatsame kohe postuleerida kui virtuaalset, peegeldub neli senisele arutlusele olulist üksikasja: (1) nägemine tähendab *nägemise kui sellise* paratamatut piiramist MILLEGI nägemiseks, (2) maailma *nähtavust* saab kogeda vaid millegi konkreetse nägemise kaudu, (3) *miski* (kõik) *muu* jääb selles konkretiseerituses alati juba nägemata ja (4) vaataja on niisugusesse olukorda *mõistetud*. Kui Pilv imestab nägemise kui sellise¹¹ otsese kättesaamatuse üle, siis osutab ta nägemise substantsi “sobimatusetele” nägemisse kui Tervikusse, võimatusetele tabada takistusteta toda nägemist kui Tervikut kehastavat “singulaarset universaali”, mis jääb järele siis, kui “nägemisest on lahutatud nägemine meie jaoks”.

Ning samamoodi võib teha järgmise samu ja näha ka reaalsuses konkretiseeringut või aktualisatsiooni millestki, mis sisaldub reaalsuses kui Tervikus eneses, kuid mis, omamata selle struktuuris oma kohta ning olles reaalsusest *lõputult paljususlikum*, seda tegelikult määratleb. Me nimetamegi niisugust “tegelikkuse ülimat vormi” – seda, kui tegelikkusest on lahutatud “tegelikkus meie jaoks” – virtuaalsuseks ning määratleme seda esialgselt lõputute võimalikkuste potentsiaalsete aktualiseerumise ruumina. Kõne alla ei tule niisiis mitte virtuaalne reaalsus (mis on lihtsalt tegelikkuse või sellest saadud kogemuse simulatsioon mõne kunstliku või tehnoloogilise meediumi kaudu), vaid *virtuaalse enese reaalsus* – võimalikkuste spektraalne väli, tegelikkuse-eele mõõde tegelikkuse enese sees.¹²

Kõige mõjusam ja tuntum virtuaalsuse üle mõtleja on arvatavasti Gilles Deleuze, kelle teostes ja filosoofias asetub see mõiste ühel

või teisel kujul kesksele kohale.¹³ Teoses “Logique du sens” kirjeldab Deleuze vir-

10 Vt. A. Pilv, *Nägemist*. Tallinn: Tuum, 2002, lk. 7–8. Pilve mõtisklustes kangastub Edmund Husserli üks põhimine tõdemus, et tajumine ei saa olla ilma *millegi* tajumiseta, ent ka Lévinas, kes võrdleb tunnetust valgusega: “mis on valgustatud, on ühtlasi ka valdusse saadud”, vt. E. Lévinas, *Eetika ja lõpmatus*. Dialogoigid Philippe Nemoga. Tlk. J. Porila. – Akadeemia 1996, nr. 3, lk. 515.

11 Ent pilveliku nägemise asemel võiks öelda ka undusklikult rääkimine või deleuze’likult tajumine – kõik need kategooriad alluvad siin võrdväärselt ühele ja samale printsiibile. Nagu ütleb Emmanuel Lévinas: “pilg on tunnetamine, tajumine” (E. Lévinas, *Eetika ja lõpmatus*, lk. 524).

12 Virtuaalse reaalsuse ja virtuaalsuse (virtuaalse enese reaalsuse) rangepiiriline eristamine on käesoleva arutluse seisukohalt määrava tähtsusega, sest tegu on ilmse eristusega kitsapiirilise praktilise realisatsiooni ning laiapõhjalise ideelise kontseptsiooni vahel. Hüpertekstuaalsete tekstimudelite teooriaid kirjeldades osutab Marin Laak muuhulgas George Landow’ rohkete poleemikat tekitanud arvamusele, et “elektroonilise hüperteksti abil on võimalik praktiliselt “kontrollida” poststrukturealistlike teooriate ja kontseptsioonide kehtivust” (vt. M. Laak, *Kirjandusajaloo mittelineaarsed mudelid: teksti ja konteksti probleeme digitaalses keskkonnas*. Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, lk. 51). Landow’ seisukoha ekslikkus avaldub lihtsas loogilises liialduses: veendumuses, et ideelisel kontseptsioonil on tõeline tähendus vaid siis, kui sellele saab anda praktilisel tasandil mingi kuju. Siin oleks õigem sootuks risti vastupidine tõdemus: poststrukturealistlike ideede praktiline kontrollimine ise ongi see, mis röövib nende kehtivuse *mõttelisel tasandil*, sest see püüab mentaalset paljusust valada üheselt määratletavas materiaalsesse vormi. Ning kas seeläbi ei võiks minna edasi ja kirjeldada ka postmodernismi kui püüdu materialiseerida või üheselt aktualiseerida poststrukturealistlike filosoofiale omast absoluutset *ideelist* mitmekesisust?

13 Hea ülevaate sellest, kuidas Deleuze läbi oma teoste erinevaid termineid rakendab, teiseb ja varieerib, annab Manuel DeLanda raamatus “Intensive Science and Virtual Philosophy” (London, New York: Continuum, 2002). Selle sügavuse või *spatium*’i kohta, milles intensiivsused on organiseeritud, vt. lk. 203–204.

tuaalset kui lõputute erinevuste (identiteetidele ja aegruumile ontoloogiliselt eelnevat) ideelist välja, mis on (“tegelikkust” konstitueeriva) pideva aktualiseerumise lähtepunkt. Tegelikuse paigutasime siin jutumärkidesse seepärast, et Deleuze eitab arusaama maailmast kui fikseeritud identiteetide, progresseeruva ajaloo ja stabiilse reaalsusega Olemisest ning vastandab sellele maailma kui singulaarsetest võimalikkustest/erinevustest koosneva virtuaalse välja katkematu Saamise protsessi, mille tulemust tajutakse konkretiseeritud tegelikkusena.¹⁴ Deleuze’i virtuaalsuse idee rajaneb niisiis Olemise ja Saamise vahelisel ontoloogilisel vastandusel ning selle “radikaalseks lõppjäreldeuseks on puhas Saamine ilma Olemiseta” (OWB, lk. 9). Deleuze’i jaoks eksisteerib ainult Saamise immanentsus – ei ole olemas mingeid transtsendentseid elemente (nt. Tõde, Jumal ega isegi Subjekt), mida eelduseks võttes võiks “fikseeritud tegelikkust” määratleda, eksisteerib vaid ainsuslike erinevuste katkematu aktualiseerumisvoog.¹⁵

Singulaarsuste virtuaalne väli ongi see, mida Deleuze peab tõeliseks transtsendentaalseks ruumiks (kui selle termini all mõista meie tegelikkusekogemuse võimalikkuse aprioorseid tingimusi). Niisuguse määratluse viljakas eripära seisneb Žižeki järgi selles, et “võrreldes klassikalise arusaamaga transtsendentaalsusest kui formaalsest kontseptuaalsest võrgustikust, mis struktureerib empiirilise informatsiooni rikkalikku voogu, on deleuze’ilik “transtsendentaalne” lõputult RIKKAM kui tegelikkus” (OWB, lk. 4). Tegelikkus on oma näilises mitmekesisuses seega vaid üks konkreetne “valik” lõputute võimalikkuste *tõelise mitmekesisuse* seast ning see on Žižeki meelest Deleuze’i “transtsendentaalse empirismi” ainulaadne pöördeline täiendus Kanti transtsendentaalsuse mõistele:

“...tegelik transtsendentaalne ruum on lõputute singulaarsete võimalikkuste virtuaalne ruum – “puhaste” impersonaalsete singulaarsete žestide, afektide ja tajude ruum, mille žestid-afektid-tajud pole veel eelnevalt olemas oleva, stabiilse ja enesega identse subjekti omad.” (OWB, lk. 19–20.)¹⁶

Niisugusest virtuaalsest ruumist saab lähteka see, mida tajutakse “aktualiseeritud tegelikkusena”: võiks öelda, et tegelikkuse “tekimisel” osutuvad valituks konkreetsete virtuaalsed võimalikkused (žestid-afektid-tajud, mis kaotavad oma virtuaalse kvaliteedi ja muutuvad aktuaalseks) ning kõik teised võimalikkused jäävad kõrvale, moodustades *ajatusesele omase virtuaalsuse*.¹⁷ Nii nagu keel võrsus (Unduski näitel) vaikusest, sünnib

14 Singulaarsustest vt. G. Deleuze, *The Logic of Sense*. London, New York: Continuum, 2004, lk. 116–125. Saamise paradoksist vt. nt. G. Deleuze, *The Logic of Sense*, lk. 3–5. Saamise ja ajaloo vastandusest vt. S. Žižek, *Organs Without Bodies*, lk. 9–15.

15 Deleuze’i transtsendentsuse-eitus on muuhulgas kokku võetud näiteks Claire Colebrooki raamatus “Gilles Deleuze” (London, New York: Routledge, 2002, lk. 71–72).

16 Siit nähtub, et Deleuze asendab arusaama mõnest *transtsendentsest komponendist* (Tõde, Jumal või Subjekt) kui fikseeritud tegelikkuse määratlejast *transtsendentaalse ruumiga*, mis on (Kanti edasi arendades) lõputult rikkam kui tegelikkus – niimoodi eristuvad ja seostuvad tema süsteemis transtsendentsuse ja transtsendentaalsuse mõiste.

17 Žižeki järgi moodustab puhta Saamise aeg, mis on alati juba möödas ning igavesti veel ees, virtuaalsete paljususte möödapääsmatuse või steriilsuse ajalise dimensiooni. (Vt. S. Žižek, *Organs Without Bodies*, lk. 21.) Saamise ajale viitab Deleuze’ile osutades ka Epp Annus: “[On vaid] kaks erinevat, teineteist välistavat ajamõistmist. On vaid olevik, mis imeb endasse läinu ja tuleva; ei, on vaid katkematu saamine, minevik ja tulevik jagavad oleviku lõpmatuseni, aina pisemateks ajakildudeks.” (Vt. E. Annus, *Kuidas kirjutada aega? oxymora 5*. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2002, lk. 144.)

reaalsus lõpututest võimalikkuste kimpudest koosneva igavikulise virtuaalse välja “varisemisest” konkreetseks, fikseeritud entiteetidega ajaliseks tegelikkuseks.

Kõnealuse aktualiseerumisvoo immanent-sus on Deleuze'i jaoks Tajui efekt, puhas Saamine aga tajusündmus. Tajui tuleks käsitleda ühtse ja paratamatuna (eksisteerib vaid üks Tajui), see on suunatud virtuaalsuse poole, kuid ei küündi virtuaalsuseni mitte kunagi, sest põhjustab võimalikkuste kollapsi reaalsuseks. Lihtsustuseks võiks selle mõtte – et “tegelikkus” on tajui-efekt – asetada kohakuti ülaltoodud Aare Pilve tekstikatkendiga, milles nägemine kui selline osutubki virtuaalsuseks: (1) tajui piirab virtuaalsuse paratamatult selleks, mida me kogeme kui TEGELIK-KUST, (2) virtuaalsus annab oma olemasolust märku vaid konkreetse tegelikkuse tajumise kaudu ning (3) tegelikkuses jääb miski muu (lõputute võimalikkuste virtuaalne ruum) juba kogemata. Tajuefekt (konkreteeritud tegelikkuse) paratamatus ongi see, millesse me Pilve järgi (4) oleme mõistetud ja mille kaudu me saame mõistetud.

Virtuaalsust (virtuaalse enese loomust) võiksid huvitavalt ilmestada nii mõnedki kirjanduslikud võrdpildid. Võimalikkuste kehatu välja peale mõeldes tuleb esmajoones meelde Jorge Luis Borgese looming: tema tuntud novellis “Hargnevate teede aed” kirjeldab Stephen Albert minategelasele raamatut, mida viimase kuulus esivanem Ts'ui Pên oma kolmeteistkümneme viimase eluaasta jooksul kirjutanud oli. (Mõistagi suri Ts'ui Pên enne teose valmimist, sest nagu kohe ka selgub, ei saagi sedasorti raamat valmis saada, või õigemini, ta ongi alati valmis *oma lõpetamatuses*.) Pealtnäha – nii nagu minategelane seda kirjeldab – oli tegu vasturääkivate mustandite vormitu lasuga: ühes peatükis kangelane sureb, teises on ta jälle elus jne. Harg-

nemine funktsioneerib Ts'ui Pêni teoses võimalikult väheste alternatiivide välistajana: “Kõigis väljamõeldud lugudes valib inimene, kui ta satub mitmesuguste alternatiivide ette, ühe tee ja jätab teised kõrvale, Ts'ui Pêni pea-aegu lahtiharutamatus teoses valib ta üheaegselt kõik võimalused. [---] Oletame, et Fang teab mingit saladust; keegi tundmatu hüüab tema ukse taga; Fang otsustab ta ära tappa. Loomulikult on siin mitu võimalikku lahendust: Fang võib tappa sissetungija, sissetungija võib tappa Fangi, mõlemad võivad pääseda, mõlemad võivad hukkuda jne. Ts'ui Pêni teoses esinevad kõik lahendused, millest igaüks on lähtepunktiks uutele hargnevustele.”¹⁸

Just niisugusena võib ette kujutada virtuaalset ruumi – see sisaldab kõiki võimalikkusi ja *valib üheaegselt kõik võimalused*. Ts'ui Pêni teose narratiivsus on näiline: hargnevate teede aed on igaviku kui ajalise substantsi pühitsus, haarates iseendasse kogu võimalikkuste virtuaalse välja, põgeneb see igasuguse konkreetse aktualisatsiooni eest. Asjaolu, et niisuguse teose lugemist (lugemine tähendakski juba Tajui suunatust) saab ette kujutada vaid *lineaarse kulgemise kaudu*, iseloomustab hästi virtuaalsusele omast ligipääsmatust, võimalust sellele vaid *igavesti ligineda* – tajui küll tahaks haarata paljususte lõputut välja selle ühtsuses (hoomata või lugeda kõiki võimalikkusi korraga, näha nägemist kui sellist), kuid piirab selle ise üheks fikseeritud tegelikkuseks (üheks konkreetseks narratiivseks järgnevuseks või millegi konkreetse nägemiseks jne.). Niimoodi saab ka Borges Ts'ui Pêni teosele vaid osutada ja seda kaude kirjeldada – igasugune otsene lahtikirjutus põhjustaks juba virtuaalsuse kokkuvarisemise.

18 J. L. Borges, Hargnevate teede aed. Tlk. O. Ojamaa. Loomingu Raamatukogu 1972, nr. 5/6, lk. 74.

Virtuaalsuse võrdpilte leidub Borgese loomingu teisisi: näiteks lõputu Paabeli raamatukogu, mille köidetes eksisteerivad kõik võimalikud tähekombinatsioonid, ning ka selle raamatukogu ühe-raamatu-versioon, mille kaante vahel on lõputu hulk lõputult õhukesi lehekülgi, mis sisaldavad samalaadselt kõikvõimalikke tähejärgnevusi. (Siinkohal võiks psühhoanalüütilist mõtlemisainet pakkuda asjaolu, et virtuaalsusele on Paabeli raamatukogu versioonides omistatud keeleline kvaliteet – meenutamaks Lacani sedastust, et mitteteadvusel on keele struktuur.)

Veel üks hea näide virtuaalse enese reaalsuse kirjeldamispuuust on Mehis Heinsaare novell “Kõhkleja Bernard”. Novelli peategelast kirjeldatakse kui tavalist, ehkki pisut otsustusvõimetut Supilinna elanikku:

“Kõhkleja Bernardi iseloom on sedavõrd vastuoluline ja mitmetahuline, et enamasti ei tea Bernard isegi, mis omadused temas kõik peituda võivad. Ta küll aimab nende omaduste olemasolu, kuid päris kindel ta neis siiski pole. [...] Ta ei suuda otsustada ei millegi poolt ega millegi vastu ning vahest just seetõttu pakub ta isenesele pidevat ja lakkamatut huvi. [...] Ja ikka koguneb erinevaid ja vastakaid võimalusi tema pähe sedavõrd palju, et lõppude lõpuks ei suuda Bernard neist ühelegi keskenduda. Ta jääb pigem hõljuma erinevate meeleolude ja võimaluste vahepeale, ainult riivates neid eneses, ja õieti öelda meeldibki säärane konkretsuste-vaheline triivimine talle kõige enam.”¹⁹

Bernard otsustab jalutama minna, kuid juba esimesel tänavanurgal tekib tal dilemma, kummale poole edasi minna. Teda ahvatlevad vastupandamatult mõlemad võimalused, nii siis näeb ta ainsa lahendusena mitte kahest valikust ühe tegemist, vaid mõlema võimaluse korruga valimist. Bernard kahestub ja

läheb mõlemale poole korruga. Aga järgmistele tänavanurkadele jõudes avanevad kummalegi Bernardile uued ahvatlevad valikuvõimalused, nad kumbki ei saa ühtegi alternatiivi kõrvale jätta ning see põhjustab uuesti mõlema kahestumise. Samasugust loogikat järgides liigub mõne aja pärast Tartu linna peal juba kümneid Bernardeid, kellest ükski ei taha ühtegi enda ette heidetud võimalust kõrvale heita või kasutamata jätta.

Bernardi *aktiivne otsustusvõimetus* – aktiivne seepärast, et see ei väljendu mitte eimillegi tegemises või jõuetus järeleandmises ühele võimalusele, vaid katkematus võitluses ühe konkreetse aktualisatsiooni eelistanemise vastu – viibki ta üle virtuaalsesse seisundisse, muudab ta *spektraalselt kõikvõimsaks* ning novellis kujutatava Tartu lõputute võimalikkuste potentsiaalse aktualiseerumise ruumiks. Ühe konkreetse teeotsa kasuks otsustamine (ühe kindla tegelikkuse realiseerumine) tähendaks Bernardi jaoks nüüd juba *luhtumust*. Kui see nii poleks – kui tema kõhklustes väljenduks lihtsalt segaduslik suunitlemata otsustusvõimetus –, siis Bernard ei mitmestuks, vaid jääks näiteks pigem nõutult seisma või läheks koju. Bernardi käitumine kirjeldab seeläbi hästi ka Derrida suhtumist vaikusesse. Kui Undusk ütleb: “Asi ei ole niisiis niisama lihtne, et Derrida ja Lévinas tunnevad üht ja sedasama, aga Lévinas ütleb selle välja, mille Derrida alla neelab.” (MMK, lk. 52), siis osutab ta sellele, et Derrida ei pea vaikimist mingiks passiivseks analüütiliseks positsiooniks, vaid ka tema otsustusvõimetus on aktiivne, lõppude lõpuks ikkagi lausumisele suunatud. Derrida eelistab vaikida, sest tunneb, et saab lausuda

19 M. Heinsaar, Kõhkleja Bernard. – Vikerkaar 2004, nr. 12, lk. 61.

(ja peabki lausuma!) vaid siis, kui sellesse lausumisse on kaasa haaratud keelelise substantsi lõputu mitmekesisus, vaikus kui *keeleline virtuaalne*. Nii Bernard kui ka Derrida peavad vajalikuks konkreetsustevahelist triivimist – mõlemad tahavad oma (reaalses või keelelises) väljenduses püsida selle hetke kõikelubavuses, mil “kõik ei ole veel langenud” (üheks kõike muud välistavaks realsatsiooniks). Kõhkleja Bernardi pidev kahestumine on tung virtuaalsuse kui tegelikkuse substantsi suunas – selle suunas, millele tegelikkuses saab üksnes igavesti ligineda.

IV

Virtuaalse geneesi loogikad: virtuaalsus tegelikkuse substantsina

Tegelikkust on käesolevas arutluses käsitletud kui virtuaalsete võimalikkuste lõputu ruumi pidevat “kokkuvarisemist”, kuid siinkohal tuleks ära mainida, et virtuaalses saab näha “tegelikkuse-eelset reaalsust” vaid teatud tingimustel. Ka Deleuze’i *transsendentaalsel empirismil* on oma loogilise määratlematuse piirid, sest kui tegelikkus on tõepoolest teatava tegelikkuse-eelse võimalikkuste-kimbu materialiseerumine, siis peab tegelikkus ise omakorda ja oma pidevuses *neid võimalikkusi tootma*.²⁰ Seepärast ilmestab Deleuze’i “Logique du sens” Saamise immanentsust kahe teineteist toetava, kuid vastandliku “virtuaalse geneesi” loogikaga – kahe erineva, kuid üheaegselt toimiva versiooniga reaalsuse tekkest.²¹ Žižek sõnastab need variandid, mida Deleuze nimetab “staatiliselt ontoloogiliseks geneesiks” ja “staatiliselt loogiliseks geneesiks”, järgmiselt: “...tajusündmus, puhta saamise voog, on kas kehalis-materiaalse põhjuslikkuse immateriaalne (neutraalne, ei aktiivne ega passiivne) efekt *või* on positiivsed kehalised olemid ise puhta Saamise voo tulemid. Virtuaalsuse lõputu väli on kas kehade vastastikuse mõju tulemus *või*

ilmuvad *või* aktualiseeruvad kehad ise sellest virtuaalsuse väljast.” (OWB, lk. 22.)

Nagu juba öeldud, ei tuleks neid loogikaid käsitleda teineteist välistavatena. Pigem moodustavad nad just koostoimeliselt transsendentaalse empirismi ratsionaalse silmapiiri, sest kohe, kui võtta aluseks üks versioon eeltoodud kahest, tekib tunnetuslik vajadus teise järele: tegelikkus on potentsiaalsuste virtuaalse välja materialiseerumise tulemus, kuid samas on see virtuaalne väli ise meie tegelikkuse-kogemuse spektraalne variefekt. Kumbki poolus – nii tegelikkus kui ka virtuaalsus – toimib samaaegselt teise pooluse paratamatu eeldusena. Mõlemad “eelnevad” teineteisele, kuid ühel ja samal ajal, ning see ongi Deleuze’i transsendentaalset empirismi toimima panev “ringparadoks”:

“Kõigepealt moodustatakse “immateriaalsetest” potentsiaalsustest koosneva virtuaalse välja aktualiseerimise kaudu positiivne tegelikkus ise, ning seejärel, teise liigutusena, märgib mõtte ja taju ilmumine hetke, mil moodustunud tegelikkus iseeneses *saavutab uuesti kontakti oma virtuaalse geneesiga*.” (OWB, lk. 25.)

Ent kas ei võiks sama loogika kaudu ilmestada ka lausumise (kui lausumiseks pidada seda, mille kaudu keel kui *orgaaniliselt struktureeritud Tervik* ilmsiks tuleb) ja vaikuse oma-

20 Selle mõtte heaks taustaks on üks Henri Bergsoni tegelikkuse-määratlus: “Iga tegelikkus on kalduvus, kui kalduvuseks nimetada algusjärgus olevat suunamuutust.” (Vt. H. Bergson, *Oeuvres*. Édition du centenaire. Paris: Presses Universitaires de France, 1959, lk. 1420; selle osutuse avastamise ja tõlkimise eest tänavad autorid Margus Otti.) Just see *kalduvus* on miski, mida “tegelikkus” omakorda looma *või* “käigus hoidma” peab.

21 Nende geneesi loogikate kohta vt. G. Deleuze, *The Logic of Sense*, lk. 126–143.

vahelist suhet, mis oli käesoleva arutluse illustreerivale lähtealus: väljaõeldud sõna võrsu keelelise substantsi virtuaalsest kõikvõimalikkusest, kuid samal ajal kangastub see lausumiseelne kõikvõimalikkus ise lausumise luhtumise spektraalse variefektina.

Deleuze on oma transsendentsuse-eituses kompromissitu ning see muudab ka tema teoreetilise süsteemi üksikdetailid – kui tahta neid süsteemi enese täielikkuses millegi muu vaatluseks lõpuni kaasata – raskesti kohaldatavaks. Saamise absoluutse immanentsuse idee eitab nii klassikalises mõttes “tegelikkust”, “identiteeti” kui ka näiteks “ajalugu” või peab neid kontseptsioone Saamisvoo teisejärgulisteks produktideks, millekski, mida me *sellisena lihtsalt tajume* – Deleuze’i põhiliseks taotluseks on “vabastada Saamise immanentne jõud Olemise vangistusest” (OWB, lk. 28). Žižeki uurimus “Organs Without Bodies” on esmajoones märkimisväärne just selle poolest, et see näitab edasiarenduste ja vastulausetate kaudu, kuidas Deleuze’i “transsendentaalse empirismi” teoreetilist raamistikku on siiski võimalik edukalt rakendada nende olemasolevate ja levinud kategooriate uurimiseks, mida Deleuze ise eitab või saamisvoo immanentsuse näiliseks kõrval efektiks peab. Lühidalt ja nagu sellele juba ka osutasime, püüab Žižek antagonismi ja minimaalse erinevuse omavahelise seotuse kaudu näidata, et Deleuze eitab transsendentsust just seepärast, et ei taha tunnustada immanentsusesisest olemuslikku lõhet ning – nagu ka juba ülal kirjeldatud – ei tunne transsendentsuse ja immanentsuse vahelises opositsioonis seetõttu ära minimaalset erinevust immanentsuse kui universaali ja transsendentsuse kui immanentsusele tema “keha” tagava singulaarse universaali vahel.

Nii ilmneb, et ka Saamine ja Olemine ei pruugi olla teineteist vastastikku absoluutselt välistavad vaatenurgad. Minimaalse eri-

nevuse loogika eelistamine binaarsele opositsioonile kui struktureerivale raamistikule tagab võimaluse ka virtuaalse ja reaalse (mis seostuvad samamoodi nagu Saamine ja Olemine) omavaheliseks sidumiseks – virtuaalsuse ja reaalsuse opositsioonis tuleks näha vähimat lahknevust reaalsuse enese sees. Virtuaalsus pole miski, mis spektraalse, igavikulise ja lõputult paljususeliku tegelikkuse ajalisele konkretiseeritusele seondumatult või eraldiseisvalt vastanduks, vaid miski, mis reaalsuse valda kuuludes, kuid omamata õiget kohta reaalsuse struktuuris, tagab reaalsusele otseselt tema “keha”. Reaalne suhestub virtuaalsega nagu üks konkreetne aktualisatsioon oma substantsiaalse lättega – virtuaalne, kui laenata taas kord Unduski ülal toodud substantsimääratlust, ongi see, mis jääb järele, kui lahutada tegelikkusest *tegelikkus meie jaoks*, ühe konkreetse asjade seisuga taga seisab alati selle substantsina võimalikkuste lõputu virtuaalne väli. Ka kõhkleja Bernard lahutab Heinsaare novellis tegelikkusest “tegelikkuse meie jaoks”: hetkel, mil ta keeldub tänavanurgal minemast ühes konkreetses suunas ja valib järjekindlalt kõik suunad korraga, kandub ta aktuaalsest ruumist üle virtuaalsesse ruumi. Bernard ei taha seista mitte tema jaoks määratud tegelikkuses, vaid selle substantsiaalsetel lätetel.

V Tegelikkus kui luhtumine

Siinkohal oleks paslik tulla tagasi käesoleva artikli ühe esimese lähtepunkti juurde. Varasemast arutlusest on mitmel korral käinud vihjamisi läbi tõdemus, et mõistepaar virtuaalne–reaalne võiks olla samamoodi seotud nagu mõistepaar vaikus–keel. Eelkõige ilmneb see just hoiakulisest vaatenurgast, mille me lausumisele alguses andsime: nii nagu igas lausumises on luhtumist (kuid subjektiivselt ja objektiivselt vahelduval mää-

ral), võib ka võimalikkuste virtuaalse välja kokkuvarisemises näha samal määral luhtumist – virtuaalse mõõtme lõputu potentsiaali määratud kahanemist, kõikide teiste virtuaalsete võimalikkuste nurjumist.²² Aktualiseeritud tegelikkuse seisukohalt kangastub virtuaalsuse kõikevõimaldav mõõde tontlikult just *virtuaalsuse kaos*: näiteks kõige sellena, mis olemata ja kõrvale jäi, kõigena, mis oleks võinud teisiti olla, sellena, mida ma *nüüd juba* tegelikult tahaksin, et juhtunud oleks.²³ Tegelikkuses kui luhtumises kangastub Tajū olemuslik suunatus virtuaalsuse poole: võiks öelda, et tajule on omane püüd “virtuaalsele läheneda”, kuid selle lähenemise paratamatuks kaas- või lõpptulemuseks on alati (ja paradoksaalselt) virtuaalse aktualiseerimine. Virtuaalne on seeläbi võrreldav lapaniliku Reaalsega – Reaalne kehastab Žižeki järgi vaid lünka sümbolises korras ning sellele

“ei saa minna eriti lähedale: kui satume talle liiga ligi, kaotab ta oma ülevad jooned ja muutub tavaliseks labaseks objektiks – ta võib püsida üksnes vaheruumis, vahepealses olekus, pooleldi nähtamatuna, nii et teda võib näha vaid teatava nurga alt. Kui tahame näha teda päevavalgel, muutub ta igapäevaseks objektiks, hajub osadeks, sest iseeneses pole ta midagi.”²⁴

Niisiis võiks öelda, et fikseeritud entiteetidega tegelikkus ei moodustu virtuaalsest väljast mitte mingi materiaalse komponendi lisandumisel, vaid pigem ideaalse komponendi (taju, mõtlemise) juurdetulekul – spektraalselt kõikvõimsa Eimiski kahandamine suuremal või vähemal määral luhtunud Miskiks on tajuefekt²⁵. Ja seepärast iseloomustabki Deleuze virtuaalsust samamoodi, nagu Proust kirjeldab ajalugu: virtuaalsus on “reaalne, ilma et ta oleks aktuaalne, ideaalne, ilma et ta oleks abstraktne”.²⁶

Tegelikkuse kirjeldamine virtuaalsete võimalikkuste “kaotimineku” ning selle kaotimineku tajumine luhtumise tontliku paine-na annab meile lõpuks võimaluse viidata fiktsiooni ühele võimalikule funktsioonile ning selle kaudu ka fiktsiooni ühele võimalikule

22 Rangelt deleuze'ilikust puhta Saamise korrast lähtudes ei saa virtuaalsus kunagi luhtuda või nurjuda – need virtuaalsed *võimalikkused*, mis ei aktualiseeru, pigem varjuvad – s.t., virtuaalne mõõde ise ei kahjustu; mis ei aktualiseeru, eksisteerib virtuaalsena alati edasi. Lunastus, millest kohe juttu tuleb ning mille järele fiktsiooni kaudu küsitakse, on niisuguses süsteemis pigem “kauplemine” nende varjuvate võimalikkuste pärast. Luhtumine selle sõnasõnalises mõttes on täheldatav fikseeritud entiteetidega Olemise korrast lähtudes kui ajalooliste *võimaluste* luhtumine. Nagu ka varem näidatud, iseloomustab käesolev arutus Saamise ja Olemise kordi mitte vastandlike, vaid teineteist täiustavate loogikatenä. Aktuaalne/virtuaalne ning tegelik/fiktsionaalne on siin kohakuti asetatud, võimaldades seega rääkida virtuaalse “luhtumisest” tegelikkuseks: fiktsioonile omane “kutsumus” selgubki siis, kui teha “lühiühendus” virtuaalse ja tegeliku vahel. Tegelikkus pole luhtumine mitte seepärast, et virtuaalne mõõde kuidagi “kahjustuks”, vaid seepärast, et seda tajutakse virtuaalse kõikevõimaldavusega võrreldes luhtumisena.

23 Selle “kao” heaks taustaks on ka Žižeki mitmed “reaalteaduslikud” osutused nt. Higgsi väljale ning infotehnoloogiale, biogeneetikale ja üldrelatiivsusteooriale omastele arengutendentsidele, mis kõik paistavad andvat tunnistust Miski ilmumise Eimiskist ning tegelikkuse taandamisest selle virtuaalsetele lätetele (vt. S. Žižek, *Organs Without Bodies*, lk. 24–25).

24 S. Žižek, *Ideoloogia ülev objekt*. Tlk. H. Krull. Tallinn: Vagabund, 2003, lk. 262.

25 Või lausumise või nägemise efekt, nagu sellele juba eelpool viitasime.

26 G. Deleuze, *Bergsonism*. New York: Zone Books, 1991, lk. 97.

filosoofilisele määratlusvariandile.²⁷ Unduski tõdemusele, et kunstilise teksti eesmärgiks on haarata lausumisega kaasa võimalikult palju vaikust (ehk teisisõnu, püüda võimalikult palju lunastada lausumise paratamatut luhtumist) ning et kaalukas sõna ei kutsu kuulajat mitte teise sõna, vaid vaikuse rüppe, võiks siin anda tegelikkuse ja virtuaalsuse lahknevust ilmestava vaatenurga: niisugune “vaikuse rüpp”, vakatumoment, tähistab väljajõudmist keelelise virtuaalsusesse. Kuulaja vakatab seepärast, et teda valdab keelelise vaikuse kõikvõimalikkus. Ta pole nõutu, suutmata otsustada, mida öelda, vaid pigem vastupidi – selles vakatuses tabab teda keeleline substants ise, keeleliste võimalikkuste virtuaalne väli, mis on lõputult rikkalikum kui mis tahes konkreetne lausumine. Tuua see väli lausumise kaudu võimalikult suures ulatuses keele pinnale – just seda peakski kunstiline tekst taotlema. Nii Ts’ui Pêni teost, mille struktuuriks on keeldumine ühest konkreetsest aktualisatsioonist ja kõikide võimalikkuste üheaegne valimine, kui ka Borgese “Paabeli raamatukogu”, milles leiduvad kõik võimalikud tähe kombinatsioonid korraga, võiks seeläbi kutsuda *totaalseks fiktsioonideks* – need on keelelises paratamatuses seismise ideaalseimad variandid, mida nii Derrida kui ka Lévinas oma erineval moel väljapääsuna näevad: kas siis lõpututes sõnastustes hargneva risomaatilise vakatusena, mis tõukub üheplaanilise väljajutlemise totalitaarsest loomusest, või hoopis maagilise sõnana, mida otsekui polekski olemas enne seda.

Ent samamoodi, nagu tõelise poeetilise tekstina võiks näha niisugust teksti, mis iseendas lunastab lausumise luhtumist ning lasseb enese kaudu võimalikult avaralt paista keelelisel virtuaalsusel, võiks fiktsioonina näha selliseid nähtusi, mis kannavad hoolt tegelikkuse luhtumusliku loomuse eest. Need,

mida oleme nimetanud “luhtunud võimalikkusteks”, moodustavad ajatusele omase virtuaalsuse: niisuguste võimalikkuste kimbu, mille aktualiseerunud asjade seis “ära tõukab” ning mis on nüüd virtuaalsena minetanud oma tegelikkuseks saamise võime. Sellele “tegelikkuse spektraalsele ülejäägile” osutab ka Andrus Org oma alternatiivajalugusid käsitlevas artiklis “Mis oleks olnud, kui...?”, märkides, et

“...iga ajaloolise sündmusega kaasneb lahknevate võimalikkuste üleküllus, mis kaugelt ületab võimalikkused, mis tegelikult realiseeruvad. Sellest vaatepunktist ilmneb ajaloo protsess kui traagiline raiskamine, kui kahetsusväärne kadu, seda mitte inimeste, vaid valikute ja juhuste osas. [...] Alternatiivajaloolistes fiktsioonides võib aga näha nii katset fantaseerida ajaloo võimalikkuste teemal kui ka soovi kompenseerida neid kaduvaid võimalikkusi.”²⁸

Kompenseerida kaduvaid võimalikkusi – selle funktsiooni on Org oma uurimisfookusest lähtuvalt piiranud kirjanduslikele alternatiivajalugudele. Ent käesoleva arutluse teoreetilisest raamistikust lähtudes saaks selle funktsiooni tuua laiemale pinnale ning määratleda selle kaudu fiktsiooni üldiselt – võiks öelda, et luhtunud võimalikkuste lunastamine

27 Püüdes määratleda fiktsiooni, ei lähtu me mitte küsimusest “mis on fiktsioon?”, vaid sellest, “kuidas fiktsioon töötab?” (Küsites selle kaudu tegelikult ka salamisi “mis on Kirjandus?”) Sellise küsimusepüstituse taustaks võiks olla Deleuze’i range eristus Kirjanduse ja pelgalt populaarkultuurina ringleva ainese vahel. Nagu ütleb Claire Colebrook, pole kirjandus Deleuze’i jaoks sugugi mitte “juba moodustunud üldkehtivuste kordamine” (vt. C. Colebrook, Gilles Deleuze, lk. 84).

28 A. Org, *Mis oleks olnud, kui...?* Alternatiivajaloolised fiktsioonid eesti kirjanduses. – Keel ja Kirjandus 2006, nr. 7, lk. 526.

on igasuguse fiktsiooni olemuslik eesmärk.²⁹ Nii nagu tõeline, suure tähega Lausumine kutsub kuulajat vaikuse kui keelise substantsi rüppe, lepib tõeline fiktsioon tegelikkuse spektraalse ülejäägi uuesti tegelikkuse enesega, tagab luhtunud virtuaalsetele võimalikkustele nende “teise tulemise” ning korvab seeläbi tegelikkuse luhtaminekut.

Siit nähtub *fiktsiooni lunastuslik funktsioon*: fiktsioon on see kuju, mille virtuaalsus kui tegelikkuse substants võtab tegelikkuse pinnal.³⁰ See ei tähenda seda, et fiktsioon suudaks mingil moel luhtunud võimalikkusi taas aktualiseerida. Pigem viib fiktsioon luhtunud võimalikkused uuesti kokku kehtiva tegelikkusega: tõeline fiktsioon ei muuda mitte aktualiseerunud (materiaalset) tegelikkust, vaid virtuaalse ja tegeliku vahelist tasakaalu tegelikkuses.³¹

“Luhtunud võimalikkusi” silmas pidades ei tuleks alluda peibutavale võimalusele käsitleda neid kitsalt ajaloolise mõtlemise raames: luhtumused, mida fiktsioon lunastab, pole üksnes ajaloolised sündmused, mis oleksid võinud juhtuda või teisiti minna. (Ehkki ajalooline ning alternatiivajalooline fiktsioon täidab nimelt seda rolli: see lunastab *minevikule* omast virtuaalsust, võimalikke asjade seise, mille mineviku kunagine aktualisatsioon reetis, andes niimoodi oma õnnestumatus realisatsioonis just lévinasilikult “otust ajaloolle”.) Võimalikkusi tuleks siin käsitleda laiemalt deleuze’ilike singulaarsustena (või “ainsuslike erinevustena”), mis moodustavad impersonaalsete ja preindividuaalsetena tegeliku transtsendentaalse välja.³² Singulaarsuste puhta Saamise immanentsus kinnistub Deleuze’i jaoks näiteks järgmise loogika kaudu:

“Värvi omamine pole üldisem kui roheline olemine, sest ainult see värv on roheline ning ainult sel rohelisel on see varjund. See roos pole punane, ilma et sel oleks selle roosi pu-

nane värv. See punane pole värv, ilma et sel oleks see punane värv.”³³

Fiktsioon on suuteline lunastama just laiemalt sellist immanentsuse sattumuslikku kinnistumust – s.t. mitte ainult manama lihtajaloolisi kujutluspile sellest, mis oleks saanud siis, kui Hitler poleks saanud Kolmanda Riigi juhiks ning oleks selle asemel elanud tavalist kunstnikuelu, vaid anda näiteks kõikidele puulehtedele võimaluse olla dominant-selt valget värvi, võimaldada külmkappidel olla viskoossed, läbipaistvad ja hüsteerilised, ning lubada ka keelelisel lausumisvõimalusel “kasfdölö oilhdsa oh fuuidlapat äö tõrl kjedlaaa öaözkl jdlj protopap pjff” omandada mingi mõjusama varjundiga tähendus – tähendus, mille tegelikkuse aktualisatsioon suure tõenäosusega kõrvale heidab ja mida tal “immanentsuse sattumuslikus kinnistumuses” peaaegu mitte kunagi (või tõepoolest mitte kunagi!) olema ei juhtu. Kõik need näitevariandid (ning lugematud teised) võivad endas sisaldada suurema või väiksema “magnituudiga” lunastust (s.t. teha seda subjektiivselt ja objektiivselt vahelduval määral). Ajaloolistele (või alternatiivolevikulistele) fiktsioonidele kiputakse fikseeritud enti-

29 Ehkki alternatiivajalood illustreerivad seda mõtet vahest kõige otsesemalt ja sõnasõnalisemalt, võib ka näiteks teaduslikule fantastikale omistada kompenseeriva funktsiooni: teaduslikku fantastikat võiks käsitada kui niisugust fiktsiooni, mis püüab luhtunud võimalikkusi “ennetatavalt kompenseerida”.

30 Niimoodi võiks selgineda ka Lacani kuulus tõdemus, et tõel on fiktsiooni struktuur.

31 Umbes samades terminites kirjeldab Žižek deleuze’iliku Korduse kaudu ilmneva Uue toimet: tõeline Uus (olles alati teatud laadi kordamine) ei muuda retroaktiivselt mitte tegelikku minevikku, vaid tegelikkuse ja minevikule omase virtuaalsuse vahelist tasakaalu minevikus. (Vt. S. Žižek, *Organs Without Bodies*, lk. 12.)

32 G. Deleuze, *The Logic of Sense*, lk. 126.

33 G. Deleuze, *The Logic of Sense*, lk. 129.

teetidega ja progresseeruva ajalooga kinnistunud Olemise valla kaudu lähenedes omistama lihtsalt suuremat “lunastusastet”. Ent see ei tähenda, et igasuguse luhtunud võimalikkuse korvamine ei võiks ühes või teises kontekstis tähenduslikuks või hädavajalikuks osutada. Tegelikkuse ja virtuaalsuse (kui tegelikkust selle substantsina konstitueeriva komponendi) omavahelise suhte pidev reguleerimine on tegelikkuse luhtumusliku loomuse tõttu tegelikkuse enese koherentseks toimimiseks tarvilik. Tõeline fiktsioon täidab just seda rolli: kui tegelikkust käsitleda võimalikkuste pideva kaona, luhtumisena, võiks fiktsiooni kutsumuseks olla seda tegelikkuse spektraalset ülejääki lunastada ning seda tegelikkusega “uuesti lepitada”.

* * *

Siit ka kogu loo moraal: tegelikkuse ja fiktsiooni vastandus on ise eksitav, petlik. Ehk nagu kommenteerib Slavoj Žižek:³⁴ sinise ja punase pilli vaheline valik ei ole valik illusiooni ja reaalsuse vahel. Sest kuigi Matrix on tõepoolest fiktsioonide tekitamise masin, on need fiktsioonid alati juba toimimas meie reaalsuse varjatud sõrestikuna. Sellega, et eemaldame reaalsust korrastavad fiktsioonid, kaotame ka tegelikkuse enese. Niisiis – on vaja kolmandat pilli. Mitte pilli, mis võimaldaks meil tajuda illusiooni taha varjunud tegelikkust (mida iganes see ka ei tähendaks), vaid pilli, mis õpetaks meid nägema tegelikkust *illusioonis endas*. Teisisõnu: fiktsiooni eesmärgiks on puudutada virtuaalsust (kui tegelikkuse lätet), ning selle virtuaalsuse “taastamise” kaudu tekitada tegelikkuse pinnale tegelikkus ise – nii, nagu kunagi maalis ka Hegeli filosoofia oma halli halliga.

Mis värvi võiks see kolmas pill küll olla?

34 Vt. “The Pervert’s Guide to Cinema” (rež. Sophie Fiennes, Channel 4 Television Corporation, 2006).

Beyond the Red and the Blue Pill: The virtual as the substance of reality

Summary

Our article makes an attempt to examine *the virtual*, determined in the primary sense as a field where infinite possibilities can potentially actualise. We take a look at the philosophical background of the virtual, then refer, via the principle of minimal difference, to the virtual as the substance of reality, and examine the possible principles of the actualisation of the virtual (the virtual genesis), in order to describe the *catastrophic character* of reality and reveal *redemption* as the essential purpose of fiction.

The article relies on Jaan Undusk's argument concerning the substance of language and tries to indicate how it is possible, via the relations between *language* and *silence*, to explicitly show the relations between *reality and the virtual*, and how describing the virtual makes it possible to describe what is characteristic of reality itself.

The main theoretical starting points include Jaan Undusk's analysis 'Magical Mystical Language', Gilles Deleuze's descriptions of transcendental empiricism in his 'Logique du sens' and Slavoj Žižek's Deleuze-treatment 'Organs Without Bodies'. The latter is significant because it makes it possible, via discreet critical developments, to apply Deleuze's thought schemes to the widespread theoretical or philosophical categories that Deleuze himself denies or regards as secondary illusionary effects. The main literary examples that enliven the theoretical journey are J. L. Borges's short story 'The Garden of Forking Paths' and Mehis Heinsaar's short story 'Bernard the Doubter'.

Our article by no means aspires to fully

cover the topic of the virtual; the aim is to establish a primary theoretical foundation, which would then provide a new angle in further discussions of various theoretical principal issues of culture and fiction: showing, for example, the pseudo-virtual wrong solution of contemporary society, which exists in conditions of an increasingly lax grip on reality (simulation, the society of the spectacle, cyberspace, hyper-reality, cultural schizophrenia etc.), to the perceptive problem of dissipating reality, and critically reconsidering, via shattering the opposition between reality and fiction, some traditional treatments of the term *fiction*.

The first part of the article ('Pre-lingual within language itself') takes a closer look at Jaan Undusk's book 'Magical Mystical Language', and at its treatment of the substance of language. We point out how Undusk deconstructs the opposition between language and silence, indicating that the silence towards which mystical writing aspires does not in fact oppose language, but is instead a thoroughly linguistic phenomenon. This is not the kind of silence in which language directly emerges, nor a silence that appears when the word ceases. This is silence that is born pre-lingual, as a result of utterance itself: only when it has been uttered can it be claimed that there was silence before utterance – and precisely in that sense, 'in the beginning was the word'. True silence is born as pre-lingual within the language itself. This silence is all-permissive, but the word, utterance, is its precondition.

By way of determining lingual silence, it is possible to move on to utterance as being lingual inevitability, to which Undusk also refers via Derrida and Lévinas. Both Derrida and Lévinas agree in one way, as far as utterance is concerned: it is no longer possible to speak, because no-one can start speaking

without immediately referring to everything else but what is being said. This claim reveals the inevitable tragedy characteristic of utterance: as soon as I say something, the utterance embodies (and also behind it, in the duration of the act of uttering itself) everything left unsaid, everything that could have been said differently, everything that the utterance ‘excluded’ or ‘foiled’, everything I (now, afterwards) *really* wanted to say. Or in other words, the utterance embodies the all-enabling silence, the silence that was (by now) before utterance and which, having always *already been* (or always lying still ahead), can never be again. The moment of utterance reveals the constant crumbling of silence, the constant fading of the sublime nature of silence. However, it is utterance that establishes silence as something pre-utterance, and precisely in that sense silence is pre-lingual inside language itself. Hence, the first significant summary: utterance is always a catastrophe, as it diminishes, narrows and conceals the all-permissive silence in the language. Utterance should aspire – and mystical language treatment does so – towards capturing and revealing lingual silence.

The second part of the article, ‘Binary Opposition and Minimal Difference’, tackles an aspect at which Undusk’s opposition of language-silence seems to point: that, in any binary opposition, we should not merely see mutually dependent ‘confrontation’ between equal elements; behind the structuring framework of binary opposition emerges antagonism as a minimal gap – split or inconsistency – in the One (Whole). This inconsistency constitutes the difference between the two parts/poles of the one whole – the difference between the universal and the ‘singular’ particular that directly fills the place of that universal; whereas, the paradoxical particular, having no place in the

structure of the universal, promptly gives the universal its body. Therefore we can also see the language-silence opposition as a split in the language itself: on the one hand, the language, the organically structured Whole and, on the other hand, silence, the ‘singular universal’, which provides language its body. In its multiplicity of possibilities and infinite richness, silence is a single element which, in its ‘non-existence’, constitutes the entirety of language. This part of the article ends with the admission that any antagonism is actually a minimal difference within one Whole, between a specific actualisation and its substantial (virtual) source and, via this assertion, it is possible to move from the language-silence difference to a similar difference between reality and the virtual.

The third part, ‘Ontology of virtual space’, gets closer to the virtual, regarded here as a field of potential actualisation of infinite possibilities. We are not dealing with virtual reality (which is simply a simulation of reality or an experience of reality via an artistic or a technological medium), but instead with the reality of the virtual itself, a pre-real dimension within reality. We postulate the virtual as the substance of reality and take a closer look at the ‘mechanisms of the emergence’ of reality. We do that via Gilles Deleuze’s philosophy of the virtual; Deleuze’s idea of the virtual relies on the opposition between Becoming (represented by the opposition pair virtual-actual) and Being (fiction-reality), and the radical end result of that opposition is pure Becoming without Being. Reality is formed upon the actualisation of the virtual field of possibilities (Becoming) and this field is infinitely richer than reality. From that aspect, reality could be described as a hiding or loss of all the remaining virtual possibilities. On the basis of Aare Pilv’s literary reflections, we also examine the par-

icipation of perception in a similar actualisation process:

(1) Perception inevitably limits the virtual to what we experience as REALITY, (2) the virtual gives an indication of its existence only via the perception of a concrete reality, and (3) in reality, something else (the virtual space of infinite possibilities in its entirety) remains unperceived. The inevitability of the effect of perception (concretised reality) is where (4) we have been condemned and by which we will be understood.

Additionally, we explain the reality of the virtual itself by means of other literary examples, finding that J. L. Borges's short story 'The Garden of Forking Paths' and Mehis Heinsaar's short story 'The Doubting Bernard' contain meaningful descriptions of the infinite field of possibilities.

The final part of the article places the opposition language-silence closer to the opposition real-virtual, and via that we create a short circuit in the opposition between Becoming and Being, and show that the opposition virtual-real should be regarded as the minimal difference within reality itself. The virtual is not something that – as spectral, eternal and infinitely multiple – disconnectedly opposes the temporal concreteness of reality. It is something that, although belonging to the realm of reality, has no true place in the structure of reality, but directly provides reality with its 'body'.

Hence, it appears, as it does from comparing the oppositions placed side by side, that reality, just like utterance, can be described as a kind of catastrophic inevitability, a tragic loss of historical possibilities or the hiding of the virtual possibilities behind the immanence of Becoming. Our last allusion is to fiction as that which compensates for this catastrophe. The constant regulation of relations between reality and the virtual

(as a component that constitutes reality as its substance) is necessary for the coherent functioning of reality. True fiction fulfils exactly this role: if one takes reality as continuous loss of possibilities, as a catastrophe, the aim of fiction could be to redeem the 'spectral surplus of reality', and 'reconcile' it with reality again.

Thus, (1) the virtual is the substance of reality; (2) reality is a loss, a catastrophe and (3) fiction constitutes reality by compensating for its catastrophic nature, reconciling reality with its 'virtual surplus'.

*Translated by Tiina Randviir
proof-read by Richard Adang*